

Зайцев О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Сумського державного університету*

Колтакова М.Ю.

*викладач економічних дисциплін
професійно-педагогічного коледжу
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка*

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»**

Стаття присвячена проблемам формування вимог до підготовки конкурентоспроможного фахівця. Проведено аналіз формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі фінансів. Приділяється велика увага мотивації студентів до процесу навчання.

Ключові слова: фінанси, банківська справа, страхування, податки, фахівець, компетенція.

**Зайцев А.В., Колтакова М.Ю. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ
ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ФИНАНСЫ, БАНКОВСКОЕ
ДЕЛО И СТРАХОВАНИЕ»**

Статья посвящена проблемам формирования требований к подготовке конкурентоспособного специалиста. Проведен анализ формирования профессиональной компетентности будущих специалистов в области

финансов. Уделяется большое внимание мотивации студентов к процессу обучения.

Ключевые слова: финансы, банковское дело, страхование, налоги, специалист, компетенция.

Zaitsev O. V., Koltakova M.Y. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS OF SPECIALTY FINANCE BANKING AND INSURANCE

The article is devoted to the problems of forming requirements for the preparation of a competitive specialist. The article analyzes the formation of professional competence of future specialists in the field of finance. Great attention is paid to motivating students to the learning process.

Keywords: finance, banking, insurance, taxes, specialist, competence.

Постановка проблеми. У сучасних умовах на ринку праці існують такі необхідні вимоги до підготовки конкурентоспроможного фахівця, як професіоналізм, самовдосконалення, мобільність, компетентність, здатність до інноваційної діяльності. У багатьох країнах з розвинутою ринковою інфраструктурою всі суб'єкти підприємницької діяльності мають обов'язково знати фінансову грамотність. Саме тому, актуально стає завдання формування професійних компетенцій у процесі викладання фінансових дисциплін, оскільки мета освіти – не просто передача знань, умінь і навичок студентам, а і формування у них умінь самостійно добувати, аналізувати і раціонально використовувати інформацію для оволодіння професійними компетенціями. Для цього необхідно поєднати кращі традиції вітчизняного досвіду і провідні ідеї зарубіжних вишів.

Критерії формування професійної компетентності майбутнього фінансиста відображені в освітньо-професійній програмі, освітньо-кваліфікаційній характеристиці, навчальних планах і програмах. У декларації Болонського процесу підкреслено, що результатом освіти «повинно бути

становлення людини, здатної до співпереживання, готової до вільного гуманістично-орієнтованого вибору, індивідуального інтелектуального зусилля і самостійної, компетентної і відповідальної дії в політичному, економічному, професійному і культурному житті, яка поважає себе й інших» [1].

Найуспішніші освітні системи світу по рейтингу, складає Британська компанія Pearson, на замовлення аналітичного відділу журналу Economist складає рейтинг найуспішніших освітніх систем світу і публікує його у виданні Times. Рейтинг складають за результатами міжнародного тесту, де розраховуються такі два складники, як навички мислення і успіхи в навчанні, а також за статистичними даними самих держав (наприклад, за кількістю вступників до ВНЗ, цей рейтинг очолили (дані за 2016 рік): Південна Корея, Японія, Сінгапур, Гонконг, Фінляндія, Великобританія, Канада, Нідерланди, Ірландія, Польща та інші. Дані по Україні в цьому рейтингу відсутні. Причина полягає в тому, що за усі роки незалежності чиновники не спромоглися оформити і подати жодної заявки на міжнародне тестування.

Розвиток національних систем освіти у світі демонструє наступні тенденції: країни Східної Азії як і раніше випереджають інших. Південна Корея перебуває на вершині рейтингу, далі слідує Японія, Сінгапур і Гонконг. Ідеологією освіти в цих країнах є завзятість над природженими здібностями, чітко сформульовані цілі і завдання навчання, висока культура звітності і взаємодії серед широкого кола зацікавлених осіб. Країни Скандинавії, що традиційно утримували сильні позиції, дещо розгубили свою перевагу. Фінляндія, лідер рейтингу у 2012 р., перемістилася на 5 місце, а Швеція опустилася з 21-го на 24-те. Помітно покращилася позиція Ізраїлю (з 17 на 12 місце), Росії (вгору на 7 місць — до 13-го) і Польщі (вгору на 4 місця — до 10-го). Країни, що розвиваються, займають нижню половину рейтингу. Індонезія замикає список із 40 представлених країн, їй передують Мексика і Бразилія [2].

Сьогодні економічні, соціальні та інші чинники розвитку цивілізації зумовлюють появу в Україні поряд із традиційними методами освіти нових компетентностей. Тому, віримо, що наша держава таки встигне заявити про себе у світових рейтингах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковцями приділяється проблемі вивчення досвіду професійної підготовки фахівців за кордоном з метою аналізу для використання в подальшому, щоб забезпечити Україну висококваліфікованими кадровими ресурсами у фінансовій сфері. Так, вивченням різного напрямку підготовки фахівців соціальної сфери займалися: у США — Н. Собчак, у Канаді — О. Ольхович, у Німеччині — О. Пришляк; інженерів-аграрників у США — О. Вощевська; фахівців зовнішньоекономічного профілю у Німеччині — Л. Отрощенко; фахівців бухгалтерського напрямку у США — Т. Бондарева. Але питання про формування професійної компетентності майбутніх фахівців із фінансів у вітчизняних вищих навчальних закладах є досі відкритим.

Постановка завдання. Мета статті — здійснити аналіз формування професійної компетентності майбутніх фахівців за спеціальністю «Фінанси, банківська справа та страхування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Однозначного визначення поняття компетентності сьогодні немає. «Компетентність» із латинської перекладається як коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. У науковій літературі досі не існує єдності в розумінні сутності термінів «компетенція» і «компетентність», але багато вітчизняних учених (І.Я. Лернер, Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, П.Г. Щедровицький, М.Н. Саткін, О.В. Овчарук, Л.І. Парашенко та інші) приділяють значну увагу компетентнісному підходу, який протистоїть традиційному предметному навчанню, в основі якого — ідея трансляції та засвоєння знань (інформації); дворівневій/селективній (знає — не знає) системі оцінювання; примусовим формам організації навчальних занять (як у конвеєрному способі організації

праці); вертикальній, ієрархічно-організованій системі адміністративного керування.

У світовій освітній практиці поняття компетентності є центральним. Ключові компетенції, визначені на симпозіумі «Ключові компетенції для Європи» (1996 р., м. Берн, Швейцарія), ознаменували загальносвітову тенденцію оновлення освітнього процесу. Розробник компетенцій Г. Халаж розглядає їх формулювання як відповідь на запити Європи (збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни тощо).

В Україні ключовими компетентностями у навчальному процесі є навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, економічна, загальнокультурна, оздоровча та громадянська [3]. Професійна компетентність фахівця, на думку М. Ю. Кадемія, передбачає розв'язання різного роду проблем, завдань на основі наявного досвіду, знань і цінностей, а професійні компетенції передбачають здатність людини успішно діяти в процесі своєї професійної діяльності, що дає змогу бути професійно успішним будь-якому випускнику навчального закладу [4]. Т. Ткаченко вказує на те, що дієвість формування професійної компетентності залежить від багатьох умов, таких як психологічно обґрунтований вибір професії, професійний відбір студентів, формування професійної спрямованості, включення до змісту навчально-виховного процесу розвивальних методик, забезпечення системної послідовності взаємозалежних видів діяльності. Науковець доводить необхідність спрямованого професійного відбору студентів та їхнього систематичного розвитку в навчальних закладах [5].

Якщо розглядати результати навчання як компетенції, то це інтегральна характеристика того, хто навчається, динамічна сукупність знань, умінь і навичок, здібностей та особистісних якостей, яку студент

зобов'язаний продемонструвати після завершення частини проходження курсу з предмета, або всієї освітньої програми.

До складу будь-якої компетенції можуть входити такі складники, як знання і розуміння; практичне й оперативне застосування знань; цінність компетенції в соціальному контексті.

Під час розгляду проблем оновлення освіти і визначення вимог до випускників ВНЗ широко застосовується термін «професійна компетентність», що характеризується професійними знаннями та вмінням їх реалізовувати.

В основу показників суб'єктної професійної компетентності можуть бути покладені характеристики актуальної та потенційної діяльності фахівця. Розглядаючи професійну компетентність, більшість дослідників виокремлюють базові компетенції, що формуються на основі знань, умінь, здібностей, легко фіксуються та проявляються у певних видах діяльності, (наприклад, термінологічний фаховий апарат [6, 7], або вміння самостійно «збудувати» модель-схему відтворення інформації [8]); ключові компетенції — проявляються у всіх видах діяльності, в усіх відносинах особистості зі світом (забезпечують конкурентоспроможність на соціально-економічному ринку); провідні — це «створення» майбутнього, що виявляється в інноваційності, креативності та динамічності.

У межах освітніх програм виокремлюють компетенції загальні і спеціальні.

Процес формування професійної культури випускників ВНЗ на основі компетентнісного підходу буде успішним, якщо в процесі викладання використовувати різні активні форми і методи навчання.

Технологія активного навчання — така організація навчального процесу, за якої неможливо не брати участь у пізнавальному процесі: кожен студент або має певне рольове завдання, в якому він повинен публічно відзвітувати, або від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою пізнавального завдання. Технологія містить методи, що

стимулюють пізнавальну діяльність учнів, втягують кожного учасника в розумову і поведінкову активність, спрямовані на усвідомлення, відпрацювання, збагачення та особистісне прийняття наявного знання кожним учнем. Потрібно змусити учня працювати самостійно, привчити його до того, щоб для нього було немислимо інакше, як власними силами, щонебудь засвоїти.

Високий ступінь залученості учнів у процес навчання зумовлений такими особливостями, як «вимушена активність», примусова активізація мислення і діяльності учнів; підвищення емоційної залученості учнів і творчий характер занять; обов'язковість безпосередньої взаємодії учнів між собою, а також із викладачем; формуванням колективних зусиль, інтенсифікація процесу навчання.

Використання технології активного навчання вирішує такі завдання, як формування навичок продуктивного спілкування в умовах навчального процесу; розвиток умінь аргументувати свою позицію, чітко формулювати і ясно викладати свої думки; розвиток здатності аналізувати складні ситуації, виявляти головне і другорядне, причини їх виникнення, знаходити способи і засоби їх вирішення; вдосконалення процесів уваги, пам'яті і мислення.

Варто враховувати, що технологія активного навчання націлена на розвиток пізнавальної сфери учнів і свідоме й активне осмислення і засвоєння ними інформації, але її можливо використовувати тільки тоді, коли учні вже володіють основами необхідної інформації, отриманої, як правило, традиційними методами. Тому недоцільно протиставляти традиційні та інноваційні методи. Необхідно знаходити розумне їх поєднання і використовувати сильні сторони залежно від поставлених перед навчально-виховним процесом завдань і ситуацій.

Умови організації — проблемність; співробітництво і кооперація; колективна взаємодія; управління формуванням і розвитком індивідуально-психологічних особливостей учнів; залучення учнів у постійну активну діяльність (відповідає, аналізує, оцінює, класифікує тощо); зміна моделі

викладача з традиційної (організатор, інформатор, консультант) на нову (співорганізатор, партнер, інтерпретатор, консультант) [9].

У процесі викладання фінансових дисциплін, заснованого на використанні активних методів і форм навчання, заняття організуються таким чином, щоби процес пізнання охоплював усіх студентів групи без винятку; обов'язково повинен бути обмін знаннями, ідеями, способами діяльності між студентами. Під час активного навчання студент більшою мірою стає суб'єктом навчальної діяльності, вступає в діалог із викладачем, бере активну участь в пізнавальному процесі, виконуючи пошукові та творчі завдання. Таким чином, створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного значення, можливістю взаємної оцінки та контролю.

Вивчення дисциплін фінансового напрямку здійснюється з урахуванням компетентнісного підходу до підготовки майбутнього фахівця у галузях банківської справи, фінансового управління, державних податкових органів, страхових компаній тощо. Для цього приділяється велика увага мотивації студентів до процесу навчання, міжпредметним зв'язкам.

З огляду на індивідуальні особливості студентів, деякі теми курсу розроблені і використовуються з різнорівневими завданнями; робиться акцент на постановку і рішення студентами проблемних питань, проблемних завдань, ситуацій, творчих завдань, що сприяє розвитку розумової діяльності, логіки міркування і аналізу, підштовхує до дії. Проблемними питаннями можуть бути: «Чи завжди необхідно здійснювати грошову реформу? За яких умов вона потрібна?»; «Які основні складові кредитної системи? Вони характерні для всіх країн чи мають відмінності?».

Активна діяльність студентів не тільки забезпечує приріст знань, умінь і навичок, а й розкриває нові можливості майбутніх випускників, що є необхідною умовою для вдосконалення їхніх компетенцій.

У процесі вивчення фінансових дисциплін у студентів формується здатність до аналізу і синтезу, до критики і самокритики, здатність

працювати як самостійно, так і в групі, дослідницькі навички і вміння, навички управління інформацією, вміння оформляти різні фінансові документи, вміння розраховувати фінансові показники, міжособистісні навички, здатність до навчання, здатність до формулювання нових ідей, спроможність приймати рішення та розв'язувати наявні проблеми на інноваційній основі. Все це сприяє формуванню і розвитку ключових і професійних компетенцій студентів.

Компетентність виявляється в діяльності, тому велику роль у формуванні професійних компетенцій студентів відіграють практичні заняття. Як приклад, проведемо аналіз практичного заняття на тему: «Визначення кредитоспроможності позичальника». Навчальна мета заняття — формування практичного досвіду щодо застосування методики оцінки кредитної спроможності позичальника, проведення аналізу показників кредитної спроможності, реалізації навичок роботи з інформаційною базою, проведення аналізу з огляду на особливості кредитної політики певного банку, його технологічний потенціал, спеціалізацію, конкретні умови кредитного договору, пріоритети в роботі, позиціонування на ринку, стан відносин із клієнтами, рівень економічної та політичної стабільності в державі тощо.

На початку проведення заняття студенти мотивуються на включення їх у процес навчання, акцентується увага на тому, які знання і вміння їм знадобляться для виконання практичного завдання, які міжпредметні зв'язки будуть реалізовані у процесі заняття. Студенти самостійно визначають цілі і завдання заняття, що сприяє розвитку ціннісно-сміслової (світоглядної) компетенції. На занятті студенти працюють у мікрогрупах, активно взаємодіють один з одним, що сприяє розвитку соціально-комунікативної компетенції, готує їх до реалізації себе в соціумі.

Завдання, які виконують студенти згідно з інструкційною карткою, тісно пов'язані з їхньою майбутньою практичною діяльністю за фахом. Такі завдання розвивають у студентів вміння працювати з бухгалтерською

звітністю, вміння оформити договір кредитування, заявку на отримання кредиту, проводити аналіз інформації про фінансовий стан позичальника, розрахувати показники ліквідності і на їх підставі визначити рейтинг позичальника [10, 11, 12, 13].

У заключній частині заняття кожна група студентів демонструє результати своєї спільної роботи. Вони висловлюють свою позицію у публічному виступі, що сприяє розвитку комунікативної компетенції. Підсумком заняття завжди є рефлексія. Студенти усвідомлюють, чому вони навчились, оцінюють ступінь досягнення поставлених цілей і завдань уроку. Це допомагає їм чіткіше планувати свою подальшу діяльність уже на рівні застосування технологій у пізнавальній діяльності та в житті; порівнювати своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших, інколи скоригувати певні позиції.

Така організація діяльності студентів на практичному занятті дає змогу залучити всіх студентів, які працюють у мікрогрупах, до виконання практичного завдання; активізувати їхню пізнавальну діяльність; забезпечити розвиток соціально-трудової, навчально-пізнавальної, інформаційної, комунікативної та інших компетенцій; забезпечити засвоєння знань, умінь і навичок у контексті компетентнісного підходу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, формування професійної компетентності майбутніх фахівців спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» буде успішною за умов, якщо:

1) навчальну діяльність розглядати як систему, що містить дві підсистеми: діяльність учня (діяльність студента) і діяльність навчання (діяльність викладача і студента). При цьому варто пам'ятати, що діяльність навчання спрямована на забезпечення умов успішного вивчення матеріалу;

2) предметом навчальної діяльності є досвід студента, який утворюється у процесі учіння шляхом привласнення елементів соціального досвіду. Процес засвоєння останнього полягає у перетворенні самого

студента із суб'єкта, що не володіє даним знанням і дією, у суб'єкта, який ними оволодів;

3) розвитку студента сприяє лише та навчальна діяльність, яка має цілісний характер, тобто систему взаємопов'язаних компонентів (мотиви → навчальні цілі → навчальні дії → дії контролю й оцінки);

4) навчальну діяльність розуміти як діяльність продуктивну, творчу, у процесі якої студент засвоює професійні знання і способи їх здобуття, а викладач цьому сприяє;

5) навчальна діяльність орієнтована на зміну, розвиток студента, тобто її сенсом є результат — зміни і новоутворення в інтелектуальному, моральному, естетичному розвитку студента;

6) навчальна діяльність відрізняється від будь-якої діяльності студента, тому що вона не тільки об'єктивно спрямована на розвиток особистості студента, але й суб'єктивно має таку мету;

7) навчальна діяльність сприяє виявленню активності студентів в учінні. Під активністю розуміємо енергійну вольову дію, посилено діяльний стан, у якому виявляється особистість студента з його ставленням до змісту і характеру діяльності, прагненням мобілізувати зусилля на досягнення навчальних цілей. Здійснення навчальної діяльності потребує не просто отримання інформації, а засвоєння її, тобто активної дії з володіння і трансформації у власний досвід;

8) суб'єктом навчальної діяльності є студент і ті його особистісні структури, які забезпечують можливість діяльності учіння: уміння вчитися (самостійне складання орієнтовної основи дії) і бажання учитися (мотивацію). Повноцінна діяльність виконується суб'єктом, який володіє такими якостями, як усвідомленість, самостійність, ініціативність. Для суб'єкта навчальної діяльності характерним є самостійне її здійснення.

Навчальній діяльності притаманні як загальні риси людської діяльності, так і специфічні її особливості: навчальна діяльність, як і будь-яка людська діяльність, має усвідомлений характер (її суб'єкт ставить перед

собою певну мету і володіє здатністю до рефлексії своїх дій); як і будь-яка інша, вона має ознаки соціальності, є соціально-нормативною і засвоюваною формою функціонування особистості; має перетворювальний характер; є виявом людської активності, стимулюється конкретними мотивами і спрямована на досягнення певних цілей; універсальна, тобто є основою оволодіння будь-якою діяльністю; як і будь-який вид діяльності, є складним полікомпонентним утворенням [14].

Таким чином, організація навчального процесу вивчення фінансових дисциплін з урахуванням компетентнісного підходу відіграє важливу роль у реалізації творчого потенціалу студентів. Їхня активна діяльність не тільки забезпечує приріст знань, умінь і навичок, а й розкриває нові можливості майбутніх випускників, що є необхідною умовою для вдосконалення їхніх компетенцій.

Бібліографічний список:

1. Налаштування освітніх структур в Європі. Внесок університетів у Болонський процес / Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/>.
2. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://kliwo.com/2017/03/07/20-best-education-systems-world/>
3. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. — К., 2003.
4. Кадемія М. Ю. Формування професійної компетенції майбутнього фахівця / М. Ю. Кадемія. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/>
5. Ткаченко Т. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Ткаченко. — Вінниця, 2009. — 20 с.

6. Зайцев О.В. Термінологічна визначеність та однозначність фінансових показників (частина 1) / О.В. Зайцев // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». — Полтава, 2011. — № 6 (51). — Ч 1. — С. 253-255.

7. Зайцев О.В. Термінологічна визначеність і однозначність фінансових показників (частина 2) / О.В. Зайцев // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». — Полтава, 2012. — № 2 (53). — Ч 2. — С. 242-248.

8. Зайцев, О.В. Квадрат еквівалентності ставок процента / О.В. Зайцев // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. — 2011. — № 3. — С. 90-98.

9. Електронний ресурс: <http://stud.com.ua/46363/pedagogika/pedagogika>

10. Зайцев, О.В. Основи фінансового інструментарію : підручник / О.В. Зайцев. — Суми: СумДУ, 2016. — 523 с.

11. Зайцев, О.В. Податковий менеджмент : підручник / О.В. Зайцев. — Суми: СумДУ, 2017. — 412 с.

12. Зайцев, О. В. Гроші та кредит. Лекційне викладення : навч. посіб. / О. В. Зайцев. — Суми : СумДУ, 2010. — 179 с.

13. Зайцев, О.В. Фінансові розрахунки. Теорія і практика : навч. посіб. / О.В. Зайцев. — Суми: СумДУ, 2013. — 607 с.

14. Електронний ресурс: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/>

Бібліографічний опис: Зайцев О.В., Колтакова М.Ю. Педагогічні умови формування професійної компетентності студентів спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» / О.В. Зайцев, М.Ю. Колтакова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». — 2017. — Випуск 26. Частина 2. — С. 79-83.